

## Újvidéktől Tóthfaluiig\*

A kilencvenes évek közepe felé közeledve az a tény, hogy a VMDK a mind keményebben hangoztatott céljainak valóra váltásával adós maradt, egy másik, értelmiségi körökben megalapozottabbnak látszó összefogást készít elő. Ezzel a néhány évig az óvatossága miatt háttérbe szorult újvidéki és szabadkai értelmiség mozgósítására, érdekegyeztetésére nyílik lehetőség. Bori Imre, a Híd fő- és felelős szerkesztője 1993 novemberében számos értelmiségihez intéz fölkérő levelet, mivel „a Híd szerkesztősége úgy látja, hogy megértek azok a gondolkodásbeli feltételek, amelyek lehetővé teszik, hogy józan, tárgyilagos fölmérés segítségével megkísérlik meghatározni a jugoszláviai magyarság jelenének s a szerzett tapasztalatok és fölmérések nyomán jövődjének kérdéseit” (Híd, 1994. 1–4. sz.). A fölkérő levélre a többi között szabadkaiak (Rehák László, Gubás Jenő) is reagálnak.

Ekkor már a „délvidéki Szárszó”, a tóthfalusi értelmiségi találkozó előkészületei is nagyban folynak. Dudás Károly, a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség elnöke az irányítójuk. Annál is inkább, mert a Délvidék legátfogóbb szerepű magyar művelődési egyesületének egyik fő célja a Tito-érában a saját népétől elidegenített értelmiségnek az eredeti hivatására való ébresztése, minden erkölcsi és szellemi erő mozgósítása a magyarság önszerveződésének, önmegtartásának érdekében. Újvidéken, majd Szabadkán ül össze a kezdeményező bizottság, hogy eldöntse: miről eshet majd szó Tóthfaluban. Többen szitokszónak tekintik az autonómia kifejezést, s nem kívánnak vele foglalkozni.

Nem csoda tehát, hogy az 1994 februárjában Tóthfaluban sorra kerülő értelmiségi tanácskozás bevezető előadását Bányai János tartja, miközben legfeljebb közvetve érinti a délvidéki magyarság jelenét és jövőjét, ellentétesen konkretizálva az értelmiség árulása bendai–babitsi fogalmát,

mint ahogyan azt az adott helyzetben a magyarság és emberség érdekeit szolgálva kellene. Bányai cinikusan kijelenti: „Senkinek sem adom fel a leckét és senkinek sem mondom fel a leckét, mert nem vagyok erkölcsös, magyarórát tartok, és nem kínálok fel semmilyen megoldást” (*Tóthfalusi kerekasztal*, 26. p.). Továbbá: „...nem hiszem, hogy van olyan eszme vagy (társadalmi) célkitűzés, ami mögé a kisebbségi közösség egyként fölsorakozhatna” (17. p.). Bányai hosszan és egyébként szépen, kellemesen beszél, a Szent József-plébánia konviktusának szolgálatása pedig kiváló. Nyilván ez utóbbin is múlik, hogy *A magyar kisebbségi értelmiség ma* elnevezésű tanácskozás résztvevői legalább részben hagyják magukat elbűvölni Bányainak az európai liberális gondolkodókra támaszkodó eszme-futtatásai, irodalmi hasonlatai által. Ezek főleg a demokratikus személyiségről szólnak, amely állítólag játékos, ironikus, szemben a prófétával, a harcossal. A komolyság és komolytalanság szembeállításával Bányai az utóbbira szavaz, a sztoicizmusban látva az elfogadható magatartást. Nem akar arra gondolni, miszerint az egyéni érdekeiket a közösséggel saját belátásukból, egzisztenciális kényszerűségből is kénytelenek egyeztetni az emberek, s az általuk megválasztott vezetőik a cselekvésmódjukban segíthetnek nekik.

Ha a politikusok a tettek helyett a személyi ambícióikat helyezik előtérbe (amiként 1994 első hónapjainak szomorú eseményei tanúsítják), gyorsan veszítenek a népszerűségükből. A maga módján Bányai is ehhez igyekszik hozzájárulni. Pedig ekkor még van cselekvési lendülete az érdekszervezetnek. Ennek köszönhető az önálló magyar iskolarendszer megteremtésének kezdeményezése. Bányai, a vezető pedagógusok egyike, a tóthfalusi „magyaróráján” nem tartja demokratikusnak az egészségesen nemzeti érzelmű magyar értelmiség e vállalkozását,

s számára erről beszélni is rangon aluli. Ezért az előadása elvont, arisztokratikus. Aligha választható el ennek hatásától, hogy a résztvevők többnyire részletproblémákban merülnek el, s az autonómiát, a délvidéki magyarság fennmaradásának kulcskérdését csupán néhányan érintik.

Bányai majd csak az összejevetelt követően fogalmaz nyíltabban. Ekkor a szerb írók és politikusok mítoszélesztésére s annak következményeire hivatkozva megkérdőjelezi egy „összmagyar” manifesztáció neves és köztiszteletben álló „vezérszónokainak” szavait, mondván, hogy „a szóval óvatosan kell bánni, mert nem lehet tudni, az egyszer kiejtett szó milyen indulatokat kelt, milyen szenvedélyeket és érzéseket éleszt fel, és milyen messzire hallatszik el. Előttünk a példa. Nem lehet tudni, az irracionálisokra és mítoszokra Európa e térségében még mindig hajlamos emberi gondolkodás hol és mikor töri, törheti át a reális történelmi tapasztalatok amúgy is bizonytalan határát. És ha áttöri, a felelősség az írástudókat terheli” (MSZ, 1995. VIII. 12.). Bányai nem akarja tudni: a magyarság autonómiaigénye az általa féltett tapasztalati határok – emberibb körülmények közötti, tehát szavatolhatóbb érvényű – védelmét jelentené.

Bányai a profetikus és az ironizáló értelmiséginek Tóthfaluban egymással szembeállított magatartását is csupán utóbb nyilvánítja egyértelműen értelmetlennek, perspektívátlanak. Furcsa módon ekkor is (mikor már a Tanszék helyzete viszonylag rendeződött) a közösségével azonosuló prófétát tekinti győztesnek (föltehetően az alakuló VMSZ várható sikerére gondolva) az alulmaradó, kételkedő ironikussal szemben, ám – szerinte – mindkettő útja szakadékba vezet. Az olvasónak kell kitalálnia: hogyan és miért. (Vö. MSZ, 1994. XI. 12., XII. 3.)

Egyik tanulmányában (*Kultúra és önismeret*) Bányai jellemző pragmatikussággal „a demokratikus, a liberális, a reformtörekvések” (*Kisebbségi magyaróra*, 1996. 32. p.) különféle pártjaitól, nem pedig a kisebbségi szervezetektől várja a délvidéki magyarok művelődési kérdéseinek a megoldását. Vagyis szerinte a nemzetársai által megtermelt és a tőlük eltulajdonított javak csereértékékként a balkáni hatalom majd az anyanyelvi kultúra megőrzését szolgáló tankönyvekkel látja el a magyar diákokat.

Bányainak az az állítása sem meggyőző, amely szerint az „együttélés kultúrája” önismertünk jövőt alapozó forrása lehetne. Az együttélés korábbi évtizedekben kialakult gyakorlata akkor lehetne követendő példaként fölfogható, ha tényleg valóság lenne „a mindennemű kulturális vagy más fölényérzetről való (kölcsonös) lemondás” (uo. 34. p.). Ilyen lemondásra csak alapos ember- és történelemismerettel rendelkező, demagóg politikától függetlenül nevelkedett emberek képesek. A „felszabadítók” számító jóindulattal magukhoz emelhetik az engedelmes „felszabadítottak” karrierista töredékét. Ez azonban nem oldja föl a történelmi vélt felsőbb- és alsóbbrendűség szembenállását s mindazt, ami ezt életformában és társadalmi beosztásban, asszimilációban és kulturális visszafejlődésben tükrözi.

Ha a kultúrát az ember önmegvalósítását szolgáló, megnyugtató kompromisszumsornak tekintjük, s ha a délvidéki magyarság alkalmazkodásában – az elemzéseknek és a kimutatásoknak megfelelően –, a félelemben vagy legalábbis a kiszolgáltatottságban látjuk a fő motívumot, akkor az „együttélés kultúrájának” fogalma nem sokkal több napi politikai voluntarizmusnál, ill. kényszerű simulékonyságnál, a kisebbik rossz választásánál.

Hogy Bányai számára az „együttélés kultúrája”, az elveszített béke iránti nosztalgiát nem számítva, csak politikai egyensúlytartást jelent, az *Szarajevó, 1986. És azután* c. írásából derül ki egyértelműen. A jugoszláviai magyar költészet boszniai bemutatkozására emlékezve vissza az ottaniak kezdeti idegenkedését a tájékozatlanságukkal magyarázza. De rövidesen fölengedett a hangulat, mert „tisztelőtben tartották a sokféleséget” – mondja Bányai (i. m. 64. p.). Ahelyett, hogy föltenné a kérdést: vajon szükség volt-e azok találkozására, toleranciatáborára, akik ott ismerkedtek meg egymással. Hol voltak a magyar költészetnek még az iskolában fölkészített szerb és horvát rajongói?

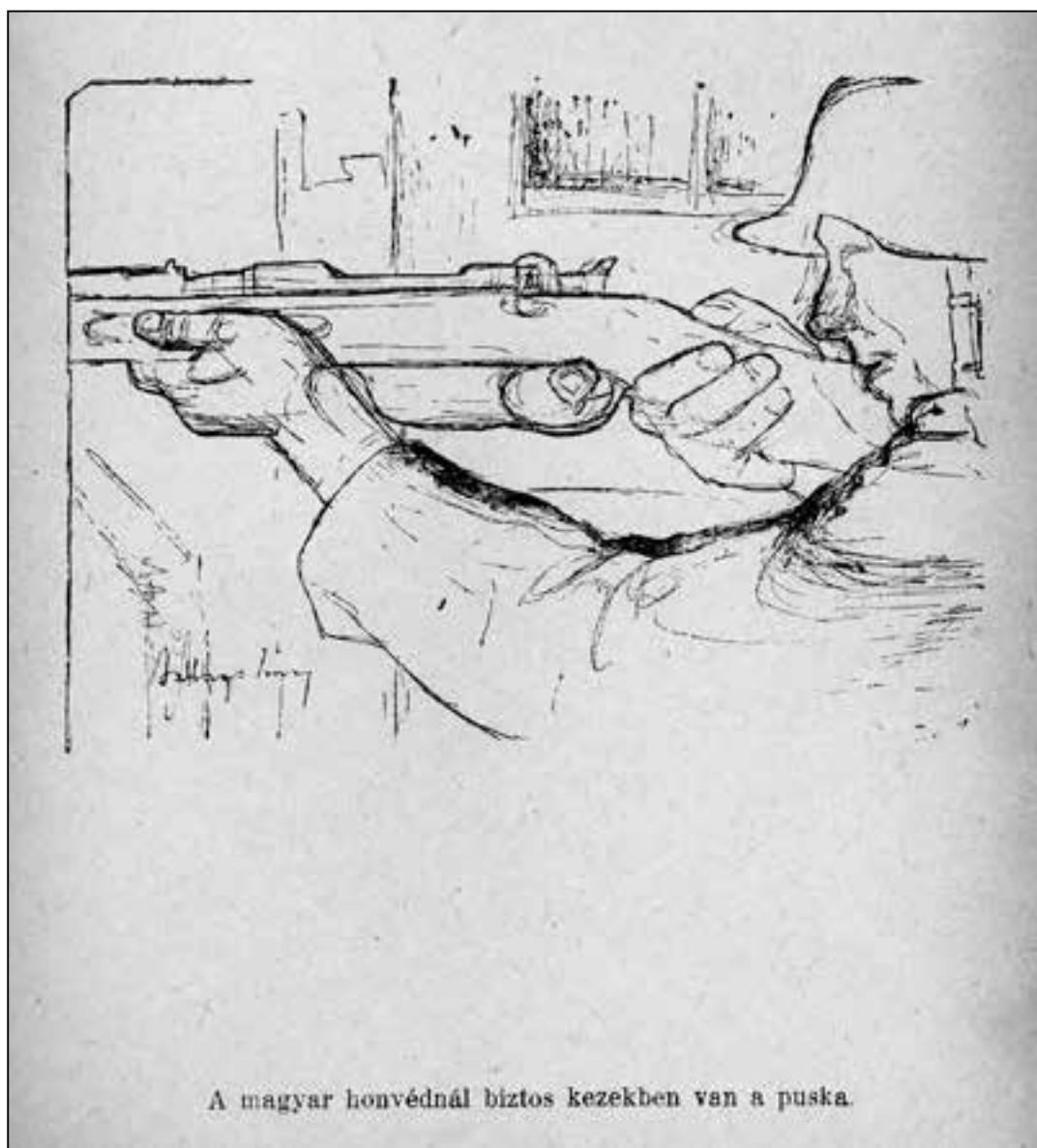
Ez a kirakatrendezvény is a maga módján hozzájárult az évtized végén robbanáshoz vezető feszültség leplezéséhez, vagyis a növeléséhez. Viszont az évekig tartó katasztrófa tanúsítja legvilágosabban: az „együttélés kultúrája” csak politikai látszat volt, mert a szélsőséges nacionalistákat (köztük a Bányai által név szerint nem

említett szarajevói költőt, Karadžićot) közvetve az önmegismerést fensőbbéségesen elutasító avantgárd nagyjugoszláv pedagógia teremtette: a dogmák és hiedelmek eluralkodása által.

A tóthfalusi tanácskozásnak tehát végső soron a dokumentálás volt a haszna. Utána ui. a tájékozatlan emberek is beláthatták: akiket addig újvidéki csúcsértelmiségieknek tartottak, csak a személyi és csoportérdekeiknek megfelelő liberális pozícióról hajlandók tárgyalni, miként Bányai János, Bosnyák István vagy Gerold László. A lelkiismeret szava ritkábban hallatszik, és – miként

a már korábban magatartást váltott Ágoston Mihály és az egyszeriben magába szállt Ács Károly példája tanúsítja – ha némelyekben lelkesedést vált is ki, nemigen van cselekvésre mozgósító ereje. Úgyhogy a megbeszéltek szekciók formájában folytatandó munkát a többség szabotálja.

\* Részlet a Szólások és akarások című hátrahagyott kéziratból, amellyel az Aracs folyóirat első szerkesztőjére, alapító tagjára emlékezünk halálának 15. évfordulóján.



Ballagó Imre: A puska biztos kézben